

KG Hammar

KG HAMMAR har sedan han lämnat uppdraget som ärkebiskop i Svenska kyrkan 2006 varit gästprofessor i teologi vid Lunds universitet. Hans huvudinriktning är hermenutik, tolkningslära. KG har dessutom varit folkbildande föreläsare i ämnen som rör religion, politik och mystik med huvudfokus på Dag Hammarskjöld samt fredsfrågor med särskild inriktning på vapenhandel. År 2013 skrev han *Fred är vägen till fred* (Marcus förlag). KG är ledamot av Region Skånes etiska råd samt Lunds Missionssällskap.

Foto: Kristina Strand Larsson

Sånger som tystar 'skapelsens herre'

När försvann sången från mellanrummet mellan människan och naturen? När försvann poesin ur beskrivningen av människans relation till natur, skapelse och allt icke-mänskligt liv? När hamnade människan så i centrum av tillvaron att alla andliga dimensioner försvann när man sökte svar på frågan vem en människa är? När blev människan skapelsens krona så fullständigt att allt annat reduceras till medel och material för människans självförverkligande?

År 1967 publicerade den brittiske medeltidshistorikern Lynn White den första utgåvan av en artikel som startade en debatt om dessa frågor, *The historical roots of our ecological crisis*.

Lynn White menar att människan alltid påverkar sin omgivning, sin miljö. Men naturens förmåga att anpassa sig har gjort att denna påverkan inte utvecklats till ett hot mot livet på planeten förrän något mycket avgörande inträffade: vad Lynn White kallar bröllopet mellan naturvetenskap och teknik. Detta inträffade inte förrän under senare delen av 1800-talet. Till detta kommer befolkningsexplosionen. Den funktionella föreningen av hjärna och

hand (vetenskap och teknik) i kombination med en demokratisk strävan att göra allt fler delaktiga i utvecklingen och framstegen har gjort den ekologiska krisen helt akut. Både hjärnan/vetenskapen och handen/tekniken har en lång historia innan ”bröllopet” och denna historia är västerländsk, även om det finns starka beroenden både från till exempel arabvärlden och Kina.

”Innan kristendomen blev den dominerande tankestrukturen i Västerlandet var varje del av naturen besjälad. Det fanns en skyddsande i varje träd, varje källa, varje vattendrag, varje berg.”

Men vetenskap och teknik är i dagens värld utpräglat västerländsk och den är formad av den medeltida världsbilden i Europa, menar Lynn White. Människans förhållande till naturen förstås inom en teologisk världsbild och den styr oss fortfarande, hur sekulariserade vi än anser oss ha blivit. Vetenskap och teknik har i förening skapat krisen, och mer vetenskap och mer teknik löser inte de problem de skapat så länge detta sker inom samma tankestrukturer, menar Lynn White. Ett teologiskt paradigmskifte är nödvändigt, tänker han.

Kristendomens herre på täppan

På medeltiden styrdes människors sätt att tänka av den bibliska judisk-kristna världsbilden. Till skillnad från nästan alla andra religio-

ner, som tänker tiden cykliskt utan början och utan slut, så är den bibliska, liksom den muslimska synen annorlunda. Tiden upprepar sig inte. Skapelsen har ett ursprung och ett mål. Människan har en uppgift inom denna färd mot målet, att som Guds avbild ta kontroll över allt annat liv och all materia för att tvinga detta att tjäna människan, som i sin tur är tänkt att tjäna Gud och Guds syften med sin skapelse.

Detta gör, menar Lynn White, att kristendomen särskilt i dess västerländska form är den mest antropocentriska religionen i världen. Detta är i sin tur ursprunget till det vetenskapliga tänkandet och viljan att förstå och den teknologiska iveren att behärska och kontrollera. Här finns spänningen och komplexiteten. Det handlar om ofattbart stora gåvor till mänskligheten. Men det handlar också om att vi håller på att förstöra den bas mänskligt liv och allt annat liv är beroende av.

Innan kristendomen blev den dominerande tankestrukturen i Västerlandet var varje del av naturen besjälad. Det fanns en skyddsande i varje träd, varje källa, varje vattendrag, varje berg. Innan människan försökte bemäktiga sig naturen och tilltvinga sig dess krafter måste dessa skyddsandar bevekas. Det krävdes eftertanke före varje exploatering. Den bibliska skapelsetanken ”sekulariserade” naturen, och en människa som var ”ensam herre på täppan” och glömde bort att hon inte var ägare utan blott ansvarig förvaltare blev livsfarlig för den övriga skapelsen, vars yttersta konsekvenser vi upplever idag.

Behovet av en teologisk revolution

Som den forskare han är varnar Lynn White för att hans historiska skiss uppfattas som alltför ensidig och entydig. Både den bibliska ska-

pelsetanken och det han kallar kristendomen är alltför mångtydiga företeelser för att det ska kunna dras raka linjer och förenklade slutsatser. Bara en jämförelse mellan östlig och västlig kristendomsform visar på skillnader. Där kontemplationen präglar den östliga ortodoxa kristendomen är det handling som kännetecknar den västliga. Men det är ju också i Västeuropa som vetenskap och teknik gjort sina världsomvälvande framsteg!

Lynn White menade alltså att den västerländska vetenskapen i förening med teknologin byggde på teologiska förutsättningar även där världsbilden förlorat sina religiösa dimensioner. Därför behövs en teologisk revolution, ett alternativt sätt att tolka människans förhållande till naturen som saknade den antropocentriska karaktären hos det som allmänt uppfattades som biblisk skapelsetanke. Ett sådant radikalt annorlunda förhållningssätt fann han hos den helige Franciscus (1181-1226) från Assisi i Italien.

Broder Sol och syster Måne

1980 utnämnde påven Johannes Paulus II den helige Franciscus till skyddshelgon för djuren och ekologin. Förslaget att göra denna markering utgör avslutningen på Lynn Whites artikel *The historical roots of our ecological crisis* från 1967. Lynn Whites argumentation är att ingen har så radikalt gestaltat ett annorlunda kristet förhållningssätt till naturen och andra levande varelser än den helige Franciscus av Assisi. Det finns massor av legender om hans relation till djuren. Han predikar för fåglarna och utgår ifrån att dessa och alla djur är besjälade och jämställda med människan i skapelsen. Mest berömt är hans möte med vargen i Gubbio som satt skräck i befolkningen där. Han

möter vargen med vänskap istället för rädsla och hat. Vargen ångrar sig och lever därefter i fred med människorna.

Legender är en sak och de återger inte historiska händelser men återspeglar troligen väl kända förhållningssätt. Historiskt bevarad är däremot *Solsången*, ett stycke poesi som uttrycker inte bara vänskapliga relationer mellan människan och naturen. Vi är alla syskon i livets stora familj som också omfattar materien. Franciscus författade sången mot slutet av sitt liv och när sjukdom präglade hans dagar. Den är skriven på italienska och finns i flera versioner. Här följer en svensk översättning (från Sven Stolpe).

*Allra högste, allsmäktige, gode Herre,
din är all ära, allt lov och pris och all välsignelse,
dig allena, du den högste, tillkommer de,
och ingen människa är värdig att nämna dig!
Lovad vare du, Herre, med alla dina skapelser,
särskilt herr broder Sol,
som skapar dag, och du upplyser oss genom honom,
och han är skön och strålande med stor glans,
av dig, du Högste, är han en bild!
Lovad vare du, Herre, för syster Måne och stjärnorna,
på himmelen har du skapat dem, klara, kostbara och sköna.
Lovad vare du, Herre, för broder Vind
och för Luften och Molnen och gott väder och allt slags väder,
genom vilka du uppehåller alla dina skapelser.
Lovad vare du, Herre, för syster Vatten,
vilken är så nyttig, så ödmjuk och kostbar och kysk.*

*Lovad vare du, Herre, för broder Eld,
genom vilken du lyser upp natten,
och han är skön och livlig och kraftig och stark.
Lovad vare du, Herre, för vår syster, Moder Jord,
som uppehåller oss och bär oss
och frambringar alla slags frukter och färgrika blommor och gräs.
Loven och prisen och tacken honom
och tjänen honom i stor ödmjukhet!*

Solsången återger alltså en livets stora väv där vi alla är del av en familj, ett närverk av bröder och systrar i ett enda stort medberoende. Den ursprungliga Solsången slutade så som ovan angetts. Men senare skrev Franciscus ännu en vers. Det var efter en lokal konflikt i Assisi som han tillfogade denna.

*Lovad vare du, Herre, för dem som för din kärleks skull förlåter,
för dem som bär smärtor och prövningar.
Lyckliga de som framhärdar i frid,
ty de kommer att krönas av dig, allrahögste.*

Franciscus har alltså tidigt sett sambandet mellan vår förmåga att leva i fred oss människor emellan och att leva i fred med skapelsen, naturen, ekosystemen och materien. Ett fredligt förhållande med naturen förutsätter fredliga människor, som bär på en inre fridsamhet. Freden växer inifrån och måste leta sig hela vägen till tillvarons yttersta gräns.

En mera lättillgänglig och modern variant av *Solsången* finns i den svenska psalmboken (psalm nr 23), bearbetad av Olof Hartman.

En del av planeten och universum och allt levande

Solsången blev till på 1220-talet. Världsbilden var den antika med ett kort tidsperspektiv på några årtusenden, en platt jord i tillvarons centrum och Guds boning i himmelen ovanför. Sju hundra år senare blev en annan sång till främst i Kina och Mongoliet, *Hymn av universum* med den franske prästen och paleontologen Pierre Teilhard de Chardin som författare. Nu var världsbilden präglad av evolutionen, årmiljarder som tidsperspektiv och jorden som ett stoftkorn i universum. Gud "bodde" ingenstans men Guds närvaro kunde skönjas överallt för den som hade ögon att se med.

Teilhard de Chardin föddes 1881 och var förutom präst och jesuit även geolog och paleontolog. Hans av evolutionsläran präglade teologi förde honom till tolkningar av arvsyndens som förkastades av Vatikanen. Han gjorde många resor till Kina och Mongoliet, och då han kom åter till Paris 1924 efter en resa drabbades han av undervisningsförbud och förbud att publicera sina skrifter. År 1929 var han med om upptäckten av Pekingmänniskan (*Sinanthropus*) några mil söder om Peking. Under andra världskriget var han förhindrad att resa och stannade därför i Kina under hela krigsperioden. Efter kriget återvände han till Paris och gjorde två år senare ett försök att förmå påven att upphäva publiceringsförbudet. Sina sista år levde han i USA och inom några få år efter hans död 1955 publicerades hans skrifter eftersom ett publiceringsförbud inom katolska kyrkan endast gäller levande personer.

Det är framför allt tre skrifter av Teilhard de Chardin som är bärare av hans storslagna vision och genom vilka han vill inspirera till en andlighet som svarar mot denna evolutionsburna helhetssyn. Det

handlar om *Den gudomliga miljön*, främst från 1920-talet, *Fenomenet Människan* från slutet av 30-talet samt *Hymn av universum* som tillkommit i delar under decennier. Människan är ett resultat av evolutionen och i alla delar förbunden med planeten, som i sin tur är beroende av hela universum. Allt liv är delat liv, inte bara med andra människor eller andra livsformer som djur, träd och växter.

Vi är också förbundna med och beroende av vattnen, sjöarna och haven, materien och atmosfären. Den planet vi bebor är en enda stor interdependent organism, där alla delar är beroende av varandra. Människan med alla hennes förmågor grundade i vår stora hjärna med språk, konst, musik, matematik, kultur och religion, är en evolutionär produkt av allt som gått före ända ner i materiens djup. Det är materien som bär allt och som är bärare av en potentialitet, möjligheter till liv och utveckling.

Tillvarons riktning

Teilhard de Chardin varnar för att ställa materia och ande mot varandra. Redan i materien finns en ”innersida” som förverkligas alltmer. Teilhard har därför den för de flesta evolutionsbiologer förhatliga tanken att tillvaron bär på en riktning. Materiens inneboende möjligheter till liv och medvetande, till insikt om medberoende och kärlek, förverkligas under process och evolution. Riktningen mot allt djupare kärlek måste finna sitt uttryck i ett allt personligare uppfattat universum. Människan är inte processens slutmål utan processen leder mot ett överpersonligt stadium som ett resultat av nya nivåer av differentiering och sammansmält-

ning. Slutmålet då allt blir superpersonligt, kärlek, kallar han Punkt Omega.

Teilhard avser inte att ge en naturvetenskaplig skildring av universums utveckling utan en andlig vision fast förankrad i materien. Som kristen teolog tolkar han sin vision i det kristna språket, och han använder ”den kosmiske Kristus” som synonym för Punkt Omega. Från den historiske Jesus av Nasaret ser han en utveckling, evolution, över fornkyrkans Kristusbekännelser mot en alltmer kosmisk Kristus som i sig sammanfattar allt i ett överpersonligt kärleksrike, där allt och alla är ett.

Det handlar om förmågan att se, se Gud i alla ting och skeenden, se hela tillvaron som den gudomliga miljö där kärleken utvecklar sig. Teilhard de Chardin är poet i sin naturvetenskap och teologi, och har därmed gett upphov till sådana sånger från jorden som möjliggör tillväxten av den förundran inför våra liv på den här planeten, som kan lägga grunden till en helande tillväxt och en hållbar framtid för alla och allt.

I *Hymn av universum* finns en *Hymn till materien*. Från den hämtar jag några strofer.

Välsignad vare du, mäktiga materia, oemotståndliga marsch av evolutionen, verklighet hela tiden nyfödd; du som, genom att ständigt spränga våra mentala kategorier, tvingar oss att gå allt längre och längre i vår strävan efter sanningen.

Välsignad vare du, universella materia, omätliga tid, gränslösa eter, trefaldiga avgrund av stjärnor, atomer och generationer;

du som genom att översvämma och upplösa våra trånga mått uppenbarar för oss Guds dimensioner.

Välsignad är du, dödliga materia, du som en dag ska genomgå upplösningens process inom oss och därigenom tvinga oss in i själva existensens hjärta.

Jag välsignar dig, materia, och prisar dig: inte som vetenskapens påvar eller moraliserande predikanter framställer dig, förnedrad och vanställd – som en massa av rå styrka och föraktliga begär – men sådan som du uppenbarar dig för mig idag, i din totalitet och sanna natur.

Jag prisar dig som den outtömliga möjlighetens källa till existens och förvandling, där den predestinerade substansen slår rot och växer.

Jag prisar dig som den universella kraft som för samman och förenar, genom vilken mångfalden av monader länkas ihop och i vilken de alla strålar samman på Andens väg.

Jag prisar dig som den gudomliga miljön, laddad med skaparkraft, som oceanen som rörs om av Anden, som leran som formas och får liv inandad av det inkarnerade Ordet.

Om vi någonsin ska nå dig, materia, måste vi, sedan vi först etablerat kontakt med totaliteten av allt som lever och rör sig här på jorden, steg för steg fyllas av insikten att de individuella former vi alla utgör smälter bort i våra händer tills vi till sist möter själva enhetens väsen som finns i all existens och alla föreningar.

Två sånger från olika tider och med olika världsbilder som tolkningshorisont. Men tillsammans bär de på insikten om ”en enda sång i allt som finns”. Den insikten betyder att vi bryr oss om varandra och allt som finns. Alla och allt är inte till för vår skull. Men vi är alla till för varandra.

